

७. अथ ऋग्भरकाण्डः

पुंलिङ्गाध्यायः ॥ १ ॥

अविनौ १ विहगाध्यू अरनी हस्तकूर्पौ ।
अत्ययोऽतिक्रमे कुच्छै मरणे दण्डदोषयोः ॥ १ ॥
आसारः स्यात् प्रसरणे वेगवृष्टौ सुहृद्वले ।
आग्रहः स्यात् स्वीकरणे निर्बन्धेऽनुग्रहेऽपि च ॥ २ ॥
आम्नायोऽध्ययने वेदे सम्प्रदाये कुलेऽपि च ।
आकर्षः शारिफलको द्यूत आकृष्टिपाशकौ ॥ ३ ॥
गन्धमालयोपहारे स्यादायोगो व्यापृतावपि ।
आनर्त्ते नृतशालायां देशभेदे जने युधि ॥ ४ ॥
आकन्दः क्रन्दने रावे नाथे घोररणेऽपि च ।
आधार आलवालेऽम्बुद्धबन्धेऽधिकरणेऽपि च ॥ ५ ॥
आशिरः क्षीरविकृतौ भोजने पावके रवौ ।
आवापो न्यास आवाले स्मरे धातरि चात्मभूः ॥ ६ ॥
श्रोण्याङ्गारोह आकारस्त्वाकृतावात्मवैकृते ।
आमोदौ हर्षसौगन्ध्ये आभोगौ यत्पूर्णते ॥ ७ ॥
आधातौ धातसीमानावाहारौ भक्षणान्धसी ।
आलोकौ दर्शनोद्योतावागमौ शास्त्रमागतिः ॥ ८ ॥
रुग्मीतितपेष्वातङ्क आशुगोऽके शरेऽनिले ।
तदात्वे पात आपात आकरो निकरे खनौ ॥ ९ ॥
अप्याकर्षणमात्रेप आलम्भः स्पर्शहिंसयोः ।
ईशानौ हरिधातारावुत्सेधौ वपुरुन्नती ॥ १० ॥
उपाधिर्धर्मचिन्तायां कुडुम्बव्यापृतेऽपि च ।
उत्सवस्त्वच्छाप्रसर उत्सेधामर्षयोर्महे ॥ ११ ॥
उदर्क उत्तरे काले यज्ञ स्यात् फलमुत्तरम् ।
उदान उदरावर्त्ते सर्पवायुभेदयोः ॥ १२ ॥
ऊर्णायुरुर्णनाभे स्यान्मेषतज्जोमकम्बले ।
ऋषभोऽप्ये भृत्यजे श्रोत्ररन्धे स्वरे वृषे ॥ १३ ॥

कुम्भीरपुच्छे च जलस्थाने त्वक्षर ऋत्विजि ।
वेणौ दुमाङ्गे रोमाङ्गे क्षुद्रशत्रौ च कण्टकः ॥ १४ ॥
कवचुकः सर्पनिर्मोके कवचे वारवाणके ।
कलापो भूषणे कावच्यां सङ्घाते बर्हतूणयोः ॥ १५ ॥
क्षारको मत्स्यपद्म्यादिपिटके पुष्पजालके ।
दैवे कृतान्तः सिद्धान्ते यमाकुशलकर्मणोः ॥ १६ ॥
कौशिको गुगुल्लकशक्रषिष्वाहितुणिडके ।
कलङ्कोऽङ्केऽपवादे च कलहो द्वन्द्वयुद्धयोः ॥ १७ ॥
कलमोऽङ्कुरलेखन्योः कठाकुः खगशिलिपनोः ।
कारुजः कलभे नाके क्षवथुः क्षुतकासयोः ॥ १८ ॥
कर्परोऽग्नौ कपालेऽपि करभाऽपि खरोष्ट्रयोः ।
शरे किंशारुकादम्बौ कुरण्डस्तु भयेऽपि च ॥ १९ ॥
कुटीरस्तु कुलीरेऽपि कुम्भीलस्तस्करेऽपि च ।
कपोतः पारावतेऽपि कोकिलस्तूलमुकेऽपि च ॥ २० ॥
बायौ वसन्ते क्षिपणः क्षिपणो वायुकालयोः ।
कुषाकुः पावके सूर्ये केसरी हयसिंहयोः ॥ २१ ॥
किञ्चिरौ क्रोष्टुखट्वाङ्गौ खेचरः पवनेऽपि च ।
खपुरः पूर्वेष्टेऽपि पूर्णिर्यासयोरपि ॥ २२ ॥
खोलकः पूर्गकोशे स्याद् भग्मभाण्डे शिरखके ।
गोलको मणिके पिण्डे कम्बले विधवासुते ॥ २३ ॥
अन्तराभवसन्त्वे स्याद् गन्धवौ गायने हये ।
गरुत्मान् विहगे तादर्ये वृषाकेन्द्रेषु गोपतिः ॥ २४ ॥
चक्कुरः स्यन्दने दैत्ये चाकिकौ तैलघाण्टिकौ ।
चिकिरोऽहौ गेहबध्रौ जसुरिः पावके शनौ ॥ २५ ॥
जम्बुकौ क्रोष्टुवरुणौ जम्बालौ पङ्कशैवलौ ।
श्वेतस्तिलोऽपि जामाता जीमूतौ मेघपर्वतौ ॥ २६ ॥
जगलो मेदके पिष्टमद्येऽपि कितवेऽपि च ।
जनिमा मातापितरावुत्पत्तिस्तनयोऽपि च ॥ २७ ॥
त्रिवर्गस्त्रिला व्योषं स्थितिवृद्धिक्षया अपि ।
तमोनुदोऽग्निचन्द्रार्कास्तक्षकौ नागवर्धकी ॥ २८ ॥
तपनो भास्तके ग्रीष्मे त्रिदिवो व्योम्नि दिवयपि ।
त्रिशङ्कू तादर्यमार्जारौ त्रिधामा केशवेऽनले ॥ २९ ॥

सपिण्डपुत्रौ दायादौ द्वापरौ युगसंशयौ ।
दिवौकाश्रात् के देवे दुघणौ धातुमुद्गरौ ॥ ३० ॥

दरथो विवरे भीत्यां दिक्षु चापि प्रसारणे ।
द्विजातिश्र द्विजन्मा च ब्राह्मणादिपत्रिणोः ॥ ३१ ॥

दुहिणौ हरिधातारौ शास्त्रोदाहरणयोस्तु दृष्टान्तः ।
दोषज्ञौ बुधभिषजौ धरणाः स्तनधातुलोकार्काः ॥ ३२ ॥

धाराटश्चात्केऽश्वे च नमसौ व्योमसागरौ ।
निवेशौ शबिरोद्वाहौ निरोधौ रोधसंक्षयौ ॥ ३३ ॥

निदेशावाज्ञाकथने विग्रहः सीम्नि भत्सने ।
निवहो वायुभेदेऽपि निषङ्गस्तूणसङ्गयोः ॥ ३४ ॥

ऊर्णाविकारे नमतो धूमे दिनकरेऽपि च ।
निगमो निश्चये वेदे पुरे पथि वणिकपथे ॥ ३५ ॥

नितम्बः पश्चिमश्रीणिभागेऽद्रिकटके कटौ ।
निष्क्रमो बुद्धिसामर्थ्ये निगतौ चाथ भूपतौ ॥ ३६ ॥

नरेन्द्रो विषवैद्ये च नैगमस्तु श्रुतावपि ।
निकारस्तु तिरस्कारे धान्यस्योत्क्षेपणेऽपि ॥ ३७ ॥

द्वार्यापीडे काथरसे निर्यूहो नागदन्तके ।
निषधोऽद्रौ देशभेदे कठिने तस्य राजनि ॥ ३८ ॥

निह्रवः स्यादविश्वासेऽपहवे निकृतावपि ।
निर्वेशः सम्मूच्छने स्यात् कर्मभृत्युपभोगयोः ॥ ३९ ॥

प्रतिज्ञायन्त्रणाऽज्ञासु नियमो निश्चये ब्रते ।
पतङ्गः शलभे शालौ मार्जारेऽग्नौ रवौ खगे ॥ ४० ॥

परिधिर्ज्ञिये काष्ठे प्राकारे परिवेषणे ।
परिघाते मूढगर्भे परिघोऽग्नलदण्डयोः ॥ ४१ ॥

परागः पुष्परेणौ च स्नानीयादौ रजस्यपि ।
पर्जन्यो गर्जदभ्रेऽभ्रव्याने शक्रेऽख्यन्त्रके ॥ ४२ ॥

प्रलयो मरणे इतेषे मूर्छासंवर्तयोरपि ।
प्रवहो वायुभेदे स्याद् वायुमात्रे बहिर्गतौ ॥ ४३ ॥

प्रयोगो ग्राम्यधर्मे स्यात् कुसीदे कर्मणां विधौ ।
प्रणयः स्यात् परिचये याच्चायां सौहृदेऽपि च ॥ ४४ ॥

प्रवाहस्तु प्रकृष्टाश्वे जलवेगे प्रवर्तने ।
पादपः पादपीठे स्यात् पादयाने हुमेऽपि च ॥ ४५ ॥

पिण्याकः सिंहके किष्वे श्रीवास्तिलकलक्योः ।
पुरुषो धातुपुन्नागपुंस्त्वात्मपरमात्मनोः ॥ ४६ ॥

पुलकोऽस्त्वे रत्नराज्यां रोमाङ्गे हीरके क्रिमौ ।
पुलाकस्तुच्छधान्ये स्यात् सङ्गेषे भक्तसिक्थके ॥ ४७ ॥

प्रसवो जननानुज्ञापुत्रेषु फलपुष्पयोः ।
पारम्पर्ये प्रसङ्गेऽपि प्राणिनां गर्भमोचने ॥ ४८ ॥

तुलासूत्रेऽश्वादिरश्मौ प्रप्राहः प्रप्राहः पुनः ।
तयोश्च संयमोद्योतपूलाबन्यर्घवेषु च ॥ ४९ ॥

प्रभवः स्यादपां मूले विकमे जन्मकारणे ।
आद्योपलद्विस्थाने च पुद्गलो देह आत्मनि ॥ ५० ॥

प्रत्ययस्तु रुद्यातिरन्धविश्वासाधीनहेतुषु ।
विज्ञाने शपथे शन्दे प्रस्तरोऽश्मा मणिः कुशः ॥ ५१ ॥

पर्यस्त्यामपि पर्यङ्गः प्रकोष्ठोऽलिन्दकेऽपि च ।
गजस्कन्धेऽपि पणवः प्रघणौ लोहमुद्गरौ ॥ ५२ ॥

प्रियकः कृकलासेऽपि पैचकस्त्वचि हस्तिनाम् ।
पुच्छमूले प्रपातस्तु पाते रोधसि सौत्रिके ॥ ५३ ॥

पदाजिर्युधि मार्गे च रक्षेवृक्षौ पलाशिनौ ।
प्रतिधौ रुद्प्रतीघातौ प्रतापौ पौरुषातपौ ॥ ५४ ॥

प्रसादौ स्वाच्छ्रान्तुरोधौ पर्यायोऽवसरे क्रमे ।
प्रदोषौ दोषरात्र्यशौ प्रणिधिः प्रार्थने चरे ॥ ५५ ॥

वरुणेऽनले प्रतेताः प्रतापमाहात्म्ययोः प्रभावः स्यात् ।
भेदसमते प्रकारौ विषये विस्तरे प्रपञ्चः स्यात् ॥ ५६ ॥

रुग्भङ्गवाणाः प्रदराः श्रेष्ठोक्षणौ तु पुङ्गवौ ।
पिशाचौ सन्त्वमार्जारौ पिचण्डः कुक्षिशश्ययोः ॥ ५७ ॥

पृथुकश्चिपिटे बाले पृदाकुर्व्याघसर्पयोः ।
भासन्तावर्कनक्षत्रे सूर्यश्चमिश्र भास्करौ ॥ ५८ ॥

भ्रातृव्यौ भ्रातृजामित्रौ भुरण्यु विष्णुभास्करौ ।
भूमिस्पृशौ वैश्यनरौ भुवन्यौ वहिभास्करौ ॥ ५९ ॥

भूतात्मा पवने देहे यश्च कर्त्ता तनौ पुमान् ।
राजभेदाहिमार्जारश्वार्कशुक्रेषु मण्डली ॥ ६० ॥

धूर्तूरे सर्पभेदे च मातुलो मदनः पुनः ।
सिक्षये वसन्ते धूर्तूरे कन्दर्पेऽप्यथ माधवः ॥ ६१ ॥

विष्णौ वसन्ते वैशाखे मरुकौ भेककेकिनौ ।
मिहिं वायुमेघार्का यज्वरौ तु हयाधरौ ॥ ६२ ॥

युज्ञानः सारथौ विप्रे रभसो विषवेगयोः ।
रक्ताश्मौ रक्षोमहिषौ रमती स्वर्गमन्मथौ ॥ ६३ ॥

रुचको भूषणे दन्ते रुवथः कुकुटे ध्वनौ ।
वच्चथः कोकिले काले वर्तकोऽश्वसुरे खगे ॥ ६४ ॥

व्यवायो मैथुनेऽन्तर्धौ चित्रे दर्पे च विस्मयः ।
वाहसौ वहयजगरौ दुप्रबालौ तु विद्रुमौ ॥ ६५ ॥

विस्ममौ स्नेहविश्वासौ विवृद्धौ सुरपण्डितौ ।
विकारौ रोगविकृती विल्किरौ शिखकुकुटौ ॥ ६६ ॥

रहःप्रकाशौ वीकाशौ विपाकः स्वेदपाकयोः ।
विश्वात्मार्केऽपि विष्कम्भो विस्तारप्रतिबन्धयोः ॥ ६७ ॥

स्पर्धायां पौरुषे व्यामे व्यायामोऽथ परिक्रमे ।
विहारः सौगतावासे क्रीडायां चाथ विग्रहः ॥ ६८ ॥

युद्धे देहे विस्तरे च कुशमुष्टौ च विष्ट्रः ।
विभ्रमः संशये ध्रान्तौ शोभायां चाथ वालुका ॥ ६९ ॥

विकीर्णोऽर्थश्च विकिरौ विसग्गौ मुक्तिवर्चसी ।
विनयो धर्मविद्याधीशिक्षाचारप्रशान्तिषु ॥ ७० ॥

विवधो वीवधश्च द्वौ पर्याहरेऽध्वभारयोः ।
वृत्तान्तः स्यात् प्रकरणे कात्स्न्ये वार्ताप्रकारयोः ॥ ७१ ॥

वासरौ नागदिवसौ वैकुण्ठाविन्द्रकेशवौ ।
विषयो यस्य यो ज्ञातस्तत्र शब्दादिकेऽवपि ॥ ७२ ॥

शपथः कर आक्रोशे शपने च सुतादिभिः ।
बालके शिंशुमारे च शिंशुकोऽथाध्वरे पशौ ॥ ७३ ॥

अध्वर्यौ च श्रपाण्यः स्याच्छकुन्तौ भासपक्षिणौ ।
कद्यान्तरेऽपि शुद्धान्तः श्वशुर्यौ स्यालदेवरौ ॥ ७४ ॥

मन्त्री सहायः सचिवः सहुरी वृषभास्करौ ।
स्यमीकौ वृक्षवल्मीकौ समीकौ मिथुनार्णवौ ॥ ७५ ॥

सरण्यू वायुजलदौ संस्तरौ प्रस्तराध्वरौ ।
क्षये रोधे च संरोधः संवर्तोऽव्ये जगत्क्षये ॥ ७६ ॥

सहृष्टौ र्घषणं स्पर्धा शरखड्गौ तु सायकौ ।
समिको वृक्षवल्मीकौ सृदाकृ व्याघ्रपावकौ ॥ ७७ ॥

सविता सारथौ रुद्रे पितर्येकं सुजातिभिः ।
सन्निवेशे गणे गेहे संस्तयायः संग्रहाः पुनः ॥ ७८ ॥

स्वीकारोच्छ्रायसङ्क्षेपाः सम्भ्रमोऽत्यादरे भये ।
सम्भवो जन्मसंहत्योराधारान्तिरेचने ॥ ७९ ॥

आधेयस्याथ सम्भोगो भोगे करिकरे रते ।
प्रत्यक्षे सन्निधाने च सन्निधिः स्थपतिः पुनः ॥ ८० ॥

स्थापत्येऽधिपतौ तदिण बृहस्पतिसवी च यः ।
समाधिधर्याननीवाकप्रतिज्ञासु समर्थने ॥ ८१ ॥

सञ्चयः समवाये च पृष्ठस्थायिबलेऽपि च ।
समयस्तु क्रियाकारे सङ्केते चरिते सताम् ॥ ८२ ॥

सिद्धान्ते शपथे काले स्वाध्यायो जपवेदयोः ।
सारसो विहगे चन्द्रे हिमारिः पावके रवौ ॥ ८३ ॥

हर्यक्षो धनदे सिंहे ब्रीह्याब्दाचिष्ठु हायनः ।
महोदरेऽपि हेरम्भो हरिमा मृत्युरोगयोः ॥ ८४ ॥

इति भगवता यादवप्रकाशेन विरचितायां दैज्ञान्त्यां
उक्तशरकाण्डे पुंलिङ्गाध्यायः ॥ १ ॥
